

Marko JERKOVIC, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice, Hrvatski studiji, Zagreb, 2018., 545 + IX str.

Povijest institucija važna je poddisciplina svih nacionalnih historiografija i pripada među temeljna historiografska istraživanja. Poznavanje nastanka, razvoja i transformacija pojedinih javnih institucija, njihove međusobne interakcije i glavnih aktera nužno je za razumijevanje oblikovanja i razvoja društva i uloge države kakve poznajemo i danas, a ujedno je i preduvjet za kontekstualizaciju daljnjih historiografskih istraživanja različitih tema. Zagrebački kaptol utemeljen je zajedno sa Zagrebačkom biskupijom, a kroz povijest imao je najviše 32 člana svećenika kanonika, koji su pomagali biskupu u upravi prostrane biskupije, kojoj je pripadao teritorij između Mure, Drave, Save, Kupe i Une. Članovi Prvostolnog kaptola zagrebačkog, tj. kanonici, imali su kroz povijest važnu ulogu u crkvenom i državnom životu Hrvatske, uključujući i stalnu obranu zemlje u 16. i 17. stoljeću. Zato su, slično kao i Zagrebačka biskupija, od vladara, hrvatskih velikaša i građana dobivali zemljišne posjede, koji su im kao i sva primanja, služili za vlastito izdržavanje, ali i za izdržavanje i gradnju javnih ustanova te vojnih utvrda i opremu vojske. Do ukidanja feudalnog uređenja, a taj je proces završen 1848. godine, zagrebački je Kaptol bio poznato vjerodostojno mjesto (*locus credibilis*).

Knjiga povjesničara Marka Jerkovića. *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću: Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, problematizira pet središnjih istraživačkih pitanja: kako je izgledala unutarnja kaptolska hijerarhija i koje su bile obveze pojedinih članova kaptola; na koji su način svećenici u 14. stjecali kaptolske prebende; kakav je bio društveni sastav kaptola, odnosno kojeg su obiteljskog i geografskog porijekla bili svećenici okupljeni u kanonički zbor; na koji su način ambiciozni klerici ostvarivali uspješne crkvene karijere, koliki su bili prihodi kanonika, jesu li kumulirali nadarbine itd.; na koji je način Zagrebački kaptol u 14. stoljeću djelovao kao vjerodostojno mjesto, koje je vrste isprava izdavao i koja je bila uloga zagrebačkih kanonika u pravnim procedurama.

Autor je, baveći se poviješću jedne od ključnih, ali donekle zanemarenih institucija srednjovjekovnog Hrvatskog kraljevstva i Zagrebačke biskupije, napisao rad, u kojem je na temelju bogatih izvora opisao i zaokružio povijest Zagrebačkog kaptola i njegovih članova u 14. stoljeću. Djelovanje Zagrebačkog kaptola bilo je u 14. stoljeću vrlo raznoliko i kompleksno, što je autor pokazao kroz rad te institucije. Kao crkvena institucija Zagrebački je kaptol bio zadužen za pastoralnu skrb i jurisdikcijsko-administrativnu upravu na području čitave Zagrebačke biskupije s jedne strane, dok je s druge strane bilo uklopljeno u širi pravni sustav Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, čime je izravno utjecao na kreiranje civilizacijskih obrazaca slavonskih društvenih zajednica. Sukladno suvremenim tendencijama u zapadnoeuropskoj historiografiji Jerković je u ovoj studiji problematizirao djelovanje katedralnog kaptola Zagrebačke biskupije u 14. stoljeću ponajprije prozopografskom metodom, prateći životne putove njegovih pripadnika kanonika, ali i ostalog svećenstva vezanog uz kaptolske unutarnje i administrativne poslove. Čime je dao jedan pristup temi povijesti institucija prateći živote i rad zagrebačkih kanonika i njihov utjecaj na crkvenu i društvenu zbilju kontinentalne Hrvatske u 14. stoljeću.

Nakon Predgovora (VIII) urednice biblioteke *Institucije i pojedinci* Hrvatskih studija Ivane Jukić, slijedi i onaj samog autora Marka Jerkovića. On u svome kratkom Predgovoru

(IX) ističe kako je srednjovjekovni Zagrebački kaptol bio jedna od središnjih crkvenih institucija Zagrebačke biskupije, koja je svojim djelovanjem utjecala na društveni i kulturni život kako na užem području današnje središnje i sjeverne Hrvatske tako i na širem području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Ta je crkvena korporacija u 14. stoljeću imala i civilizacijsku ulogu čime je ona velikim dijelom oblikovala sustav vrijednosti društvenih skupina s kojima je bila u svakodnevnom i neposrednom dodiru. Čime pokazuje kako je istraživanje institucionalne povijesti zadire u samu srž oblikovanja europskog društva te lokalnih i nacionalnih kultura.

Prvo poglavlje naslovljeno Prema društvenom profilu katedralne zajednice (1–24), bavi se pristupom izradi ovoga djela i stanjem istraženosti ove tematike. Osim metodološkog pristupa kojim se koristio u izradi svoga djela, Jerković je pokazao da ako se historiografski radovi o Zagrebačkom kaptolu usporede s tendencijama u svjetskoj historiografiji, vidi se kako povijest te crkvene institucije tek predstavlja plodno tlo za istraživanje institucionalnih i strukturalnih pitanja kao i za istraživanje njezina personala i društvene pozadine djelovanja kaptola. Zaključuje kako radovi o Zagrebačkom kaptolu nisu brojni, a isto tako u historiografiji se nije razvila istraživačka škola koja bi sustavno obrađivala srednjovjekovne kaptole, izuzevši nekoliko ključnih monografskih djela. Radovi koji su proučavali Zagrebački kaptol naglasak su stavljali na pitanja o strukturi kaptola, njegovim povlasticama, osnutku kaptola i njegovim posjedima. Problematika društvenih implikacija djelovanja Kaptola obrađivana je u par radova koji su istraživali njegov odnos prema kaptolskim podložnicima, a sam kaptolski personal i općenito društvenu povijest Kaptola historiografija je tek usputno doticala i to na osnovnoj informativnoj razini.

Nakon toga, u drugom poglavlju naslovljenom Unutarnja organizacija (25–70), autor daje detaljan uvid u strukturu Zagrebačkog kaptola u 14. stoljeću s kvalitetnim prikazom svih njegovih bitnih sastavnica i službi. Ovdje ističe da se 14. stoljeće u povijesti Zagrebačkog kaptola s pravom možemo nazvati novim razdobljem u formiranju kolektivnog identiteta kaptolske kanoničke zajednice, što se manifestiralo na nekoliko načina. Prvi je donošenje kaptolskih statuta, kojima je na normativnoj razini reguliran unutarnji život kanonika, ali i odnos prema svojim podanicima. A kao druge navodi taj da u ovo vrijeme kanonička zajednica u potpunosti postaje vodeća društvena elitna skupina čija djelatnost ulazi podjednako u sklop crkvenih i svjetovnih poslova. Kanonici u tome razdoblju ostvaruju vrlo intenzivne dodire s vodećim crkvenim i političkim institucijama, a sama prebenda Zagrebačkog kaptola dobila je time novu vrijednost.

Poglavlje naslovljeno Kako do prebende? Načini ulaska u kanoničku zajednicu (71–118), autor je posvetio stjecanju prebende Zagrebačkog kaptola, što je bio izuzetno kompliciran proces, a osnovno pitanje koje postavlja je u kojoj su mjeri kanonici svoje kanonikate i prebende u Zagrebačkom kaptolu ostvarivali preko pape, a u kojoj preko zagrebačkih biskupâ i ugarsko-hrvatskih kraljeva. Jerković pokazuje kako je svećenik na putu do mjesta u koru Zagrebačkog kaptola bio suočen s interesima drugih kandidata i njihovih patrona pa je morao pažljivo izabrati kome će se obratiti radi ostvarenja svojeg cilja. Zato na temelju izvora prikazuje kompleksnost toga postupka i utjecaju svih triju instancija na popunjavanje katedralnih prebendi Zagrebačkog kaptola u 14. stoljeću, pokazujući kakvi su bili ustaljeni mehanizmi dodjeljivanja kanonikata i kako su oni funkcionirali normativno i u praksi.

Potom slijedi poglavlje naslovljeno Materijalni život i napredovanja (157–214), gdje autor promatra ambiciozne i sposobne klerike koji su nastojali svoje vještine plasirati na »tržište rada« u 14. stoljeću, i čije je djelovanje s jedne strane samim kanonicima donosilo prihode, a s druge strane doprinosilo općem dobru Crkve i zajednice, odnosno formiranju i održanju civilizacijskih strukturalnih formi srednjovjekovnoga društva europskog Zapada.

U šestom poglavlju naslovljenom Službe – Individualizam i opće dobro (215–274), Jerković kroz različite segmente individualnog i općeg djelovanja kanonika prikazao kako su kroz svoje djelovanje u Papinskoj kuriji, u službi biskupa, svjetovnim službama ili kroz školstvo kanonici pridonijeli tome da je sam katedralni kaptol Zagrebačke biskupije poprimalo kozmopolitski izgled. Osim toga, pokazuje da je Zagrebački kaptol u svoje redove primao članove iz svih socijalnih skupina i pokazivao otvorenost te institucije prema vanjskom svijetu u najširem smislu, ali je tek upliv »stranaca« i nekolicine kurijalnih djelatnika u život katedralnog Zagrebačkog kaptola donio potrebni kozmopolitski duh u svakodnevicu te institucije. Kao zanimljiv prilog tom poglavlju autor na kraju donosi jedan izvor iz 14. stoljeća pod nazivom Crtica o školovanju goričkog arhiđakona Ivana (270–274).

Sedmo poglavlje naslovljeno Vjerodostojno mjesto (275–348), posvećeno je jednoj važnoj i dugotrajnoj funkciji Zagrebačkog kaptola, a to je formiranje u *locus credibilis* i njegovo funkcioniranje u toj službi u 14. stoljeću. Zagrebački kaptol pripada krugu crkvenih institucija Kraljevstva koje su prve počele obavljati funkciju vjerodostojnoga mjesta. S takvom djelatnošću Zagrebački je kaptol započeo tijekom prve polovice 13. stoljeća kada je organizirana kaptolska kancelarija, a obavljao ju je sve do polovice 19. stoljeća. Obrađujući odnose koji su na općoj razini pridonijeli formiranju takvih vjerodostojnih mjesta, autor zaključuje kako je formiranje Zagrebačkog kaptola u takvu instituciju prirodan slijed tih procesa i da ga treba promatrati u kontekstu općeg trenda transformacije institucija ugarskog crkvenog uređenja. Uz to daje detaljan opis funkcioniranja Zagrebačkog kaptola kao *loca credibilis* i čak osvrtno na djelovanje takvih mjesta južno od Gvozda, na području južne Hrvatske.

Na kraju, u posljednjem poglavlju naslovljenom Zaključak (349–508), autor ne donosi samo klasičan zaključak s obzirom na raniji tekst i ostvarenje njegove istraživačke svrhe, nego uz to donosi i dva vrijedna biografska priloga. Prvi je »Kanonici i kandidati za kanonikat« (366–495), gdje je naveo i obradio, s obzirom na izvore, 280 kanonika i kandidata za tu službu u 14. stoljeću. Nakon kanonika donosi popis »Prebendari zagrebačke katedrale, drugo pomoćno svećenstvo i kaptolski službenici« (496–508) s popisom i osnovnim podacima o njih 80. Kod sastavljanja tih popisa autor je bio vođen isključivo izvornom arhivskom građom, stoga i količina podataka o pojedinoj osobi s oba popisa ovisi o samim izvorima.

Obilježena burnim i prijelomnim događanjima hrvatska povijest u srednjem vijeku još je u mnogim područjima neistražena. Problematika srednjovjekovnih crkvenih institucija, koje su imale važan i često presudan učinak na formiranje društvene zbilje na lokalnoj i nacionalnoj razini, u Hrvatskoj je često zakinuta nedostatkom adekvatnih izvora. Slijed povijesnih događanja na kraju 15. i početkom 16. stoljeća doveo je do toga da su mnoge crkvene institucije uslijed osmanlijskih ratova bile uništene kao i građa koja se čuvala unutar tih institucija, a danas bi bila vrijedno vrelo za povijesnu rekonstrukciju određenog srednjovjekovnog razdoblja. Međutim one koje su ostale izvan dosega ratnih pustošenja 16. i 17. stoljeća, među kojima institucija Zagrebačkog kaptola, sačuvala su vrijednu građu koja je u ovom

radu pronađena, obrađena, predstavljena i stavljena u kontekst crkvenih i društvenih procesa 14. stoljeća. Izabirući povijest institucije Zagrebačkog kaptola u 14. stoljeću, vremenu kada se on formirao u onom obliku u kojem će funkcionirati kroz niz narednih stoljeća, Jerković je na temelju arhivskih izvora i relevantne literature dao jedan cjeloviti i zaokruženi prikaz djelovanja te važne crkvene i društvene institucionalne stvarnosti Hrvatske 14. stoljeća, kroz različite segmente njezina djelovanja, dokazujući uklopljenost srednjovjekovne Hrvatske u zapadnoeuropske procese i na koji način su se oni kroz djelovanje Zagrebačkog kaptola ostvarivali na lokalnoj i nacionalnoj razini. Povijest jedne takve institucije pokazuje kako je srednjovjekovna životna stvarnost Hrvatske na razini crkvenosti i društva bila u potpunosti uklopljena u zapadnoeuropski kulturno-civilizacijski prostor.

Daniel Patafta